

ΣΚΕΥΟΣ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ

Γιάννης Πατσώνης

ΣΚΕΥΟΣ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ

Ο ΣΥΝΑΡΠΑΣΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΤΟΥ ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΑ ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΥ

Επιμέλεια έκδοσης:
Βασίλης Αργυριάδης

Ἐν πλῶ

© Εκδόσεις Έν πλω
Κολοκοτρώνη 49, Αθήνα 105 60
Τηλ.: 210 3226343 - Fax: 210 3221238
e-mail: info@enploeditions.gr
www.enploeditions.gr
www.facebook.com/enploeditions.gr

Α΄ έκδοση: Απρίλιος 2017

ISBN: 978-960-619-000-1

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Στον καφενέ
~11~
2. Η Αίνος. Ταξιδευτές
~17~
3. Εξωμότης
~23~
4. Πικρίδιον
~41~
5. Στην Αίνο ξανά
~61~
6. Φυγή από τη Σμύρνη
~83~
7. Στο Άγιο Όρος
~93~
8. Το μαρτύριο
~107~

Επίμετρο
~135~

Παράρτημα:
Κάποια ιστορικά στοιχεία
~149~

Πηγές
~165~

Σημειώσεις
~169~

Μνήμη πατρός Εὐσεβίου Βίττη
(1927-2009)

*Ευχαριστίες προς τον Γεράσιμο Δενδρινό και τον
Σάββα Τσιλένη για τη βοήθεια και τις συμβουλές τους*

1

ΣΤΟΝ ΚΑΦΕΝΕ

ΜΕΓΑΛΗ ΦΑΣΑΡΙΑ, ΚΕΙΝΟ ΤΟ ΑΠΟΓΕΥΜΑ, ΣΤΟΝ ΚΑΦΕΝΕ στο Σερβελή Χαντζί. Ο Μεμέταλης, από τους πλούσιους αγάδες της Σμύρνης, είχε αγοράσει αυτό το παραλιακό μαγαζί, σαν κάηκε το καράβι του. Χρόνια καπετάνιος, είπε να ρίξει άγκυρα στην ξηρά – αν και δεν τον είχαν ασπρίσει ακόμα τα χρόνια. Λογιώ-λογιώ μιλέτια κάθονταν στα τραπέζια: Τούρκοι χαμάληδες, έμποροι Λεβαντίνοι, Ρωμιοί πουλητάδες, Αρμένηδες αραμπατζήδες, Καραμάνοι καμηλιέρηδες, ξέμπαρκοι ναυτι-

κοί, παιχνιδιάτορες με τα λαλούμενά τους. Άλλοι με το τάβλι, άλλοι τεριακλήδες με τους ναργιλέδες, άλλοι ξαπλωμένοι στους χτιστούς καναπέδες, μασώντας λεμπλεμπιά, τα αφρότα τα στραγάλια.

Μες στο ντουμάνι και το βουητό άκουγες ρωμαίικα και λέξεις τούρκικες όπως, «άφεριμ!»¹, «Βάιβάι!», «Ινσαλλάχ!»², όταν άνοιξε η μεγάλη εξώπορτα και μπήκε ένα λιγνόκορμο παλικαράκι, αμούστακο ακόμα, με τούρκικη φορεσιά: φέσι κόκκινο με μαύρη φούντα, βυσσινί ζωνάρι κεντημένο με ασημοκλωστή και στο κεμέρι, στην πέτσινη ζώνη του, οι θήκες γιομάτες. Το σταυρωτό γελεκάκι του, πράσινο βελουδένιο με εφτά χρυσά κουμπιά σαν κουφέτα – στο τελειώμά του γυάλιζε μεταξένιο κορδόνι, το γαϊτάνι. Το σαλβάρι του, από ατλάζι βαθυγάλαζο, έκανε νερά. Παρ' όλη την εμφάνισή του, δεν έμοιαζε με μουσουλμάνος – δεν ταίριαζαν τα χνώτα του μέσα σ' εκείνο το παράταιρο πλήθος. Φαινόταν σαστισμένος, σαν κάτι να γύρευε, σα να περίμενε κάποιον.

«Αυτό, μπρε, δεν είναι το τσιράκι του Μεμέταλη που τούρκεψε;», ακούστηκε ένας γεμιτζής.

«Αυτός, μα τον Αλλάχ», βεβαίωσε ένας άλλος. «Τον έτυχα στα καράβια. Τον βαστά ο Μεμέταλης για ψυχοπαίδι του».

Ο νέος προχώραγε σιγά, όταν ξάφνου είδε τον εαυτό του μες στον μεγάλο καθρέφτη που στραφτάλιζε απ' τα μπρούτζινα στολίδια του. «Τώρα πια θα με λένε Ισμαήλ», φιθύρισε, και του 'ρθε ζάλη. Για να μην πέσει, ακούμπησε στον μαρμαρένιο πάγκο.

Ναι, από την ώρα που έδωσε ομολογία στην πίστη τους, αμέτι-μουχαμέτι, δεν τον άφηναν μοναχό του ούτε στιγμή. Σήμερα όμως, η πονόφυχη η Αϊσέ τού είπε:

«Άιντε, παιδί μου, Ατανάς-ογλούμ, να κάνεις και συ το ζέφκι σου, τη διασκέδασή σου. Πέρανα κι απ' τον καφενέ, γιατί σε λίγο τ' αφεντικό σε σένα θ' αφήσει το κουμάντο του».

Κι αυτός, άπραγος κι άμαθος απ' τις φουρτούνες της στεριάς, θάρρεψε πως θα κρυβόταν μες στους πολλούς σ' αυτό τον καφενέ, μα τα χαμπέρια είχαν φτάσει εκεί πριν απ' αυτόν. Οι Ρωμιοί, το ένιωθε, τον απόφευγαν σαν εξωμότη, οι Τούρκοι σαν αγορασμένο δούλο. Σταμάτησε στη σκέψη πως δεν ανήκε πουθενά – ούτε μ' αυτούς που τον

φωνάζανε Θανασό, ούτε μ' όσους τον γύρισαν στο όνομα Ισμαήλ. Θα σωριαζόταν, αν δεν έγερνε πάνω στη μεσιανή κολώνα. Τον άρπαξαν και τον απίθωσαν δίπλα στο τζαμλίκι. Από τον μιναρέ ακουγόταν κείνη την ώρα ο μουεζίνης να καλεί για την προσευχή, το ναμάζι, τους πιστούς, φωνάζοντας:

«Ιλ Αλλάχ... Αλλάχου έκμπερ... Λα Ιλάχ Ιλ Αλλάχ, ο Θεός είναι ο Ύψιστος».

«Κάντε τόπο να πάρει ανάσα ο ερίφης», ακούστηκε μια φωνή. «Βρε, τον κακομοίρη!».

Καθώς του λύσαν το ζωνάρι, κύλησαν στα πλακάκια πεντέξι γρόσια.

«Μπρε, αυτός, έτσι που είναι ζαλισμένος, θα χάσει και το έχει του», είπε ένας σαλεπιτζής. «Ιστέ! Να που δεν αγοράζεις ζωή με παράδες».

«Σταματήστε το λακιρντί και φέρτε ξιδόνερο να του τρίψουμε τα μελίγγια», πετάχτηκε ένας γεράκος.

«Τους ξέρω καλά εγώ τους Ρωμιούς», έλεγε ο Χαλήλ, ο καφετζής, φέρονοντας ένα σερμπέτι για να τον συνεφέρουν. «Θες να φαρμακώσεις τον ραγιά; Πάτα του την πίστη. Θα σ' το κρατάει άχτι ωσότου ξεψυχήσει».

«Μωρέ, κάνα σεβντά κρυφό θε να 'χει», από-

σωσε ένας αραμπατζής.

«Χαλήλ», φώναξε ένας ναυτικός Χιώτης, «φέρ' του μια μαστίχα και ροϊδόσταμο να μυρίσει».

«Χαλήλ», πρόσταξε ένας άλλος, «δώσ' του ένα λεμόνι να δαγκάσει».

Ο καθένας έλεγε το γιατροσόφι του. Μα εκείνος έμενε βυθισμένος, ωστόσο ένας λεβέντης, φωνάζοντας «μπαϊλντισε ο ασίκης!», του έριξε έναν μαστραπά με κρύο νερό στα μούτρα.

«Ταμάμ!», βούixαν από δίπλα. «Τώρα θα κελαηδήσει».

«Αλλάχ βερσίν, ο Θεός να δώσει!», ευχήθηκαν κάτι άλλοι.

Έτρεχαν τα νερά απ' το πηγούνι του, όπου φύτρωνε ένα αραιό χνούδι, ίδιο με το χρώμα του κυδωνιού, όταν φάνηκε ξαφνικά ο Μεμέταλης εφέντης, μ' ένα ζευγάρι πιστόλες ασημένιες στη ζώνη του, στο σελάχι του.

«Τσαμπούκ, τσαμπούκ! Άιντε, γρήγορα, σκορπιστείτε!», φώναξε. Με άλλους δυο τον πήγανε σηκωτό μέχρι το παιτόνι, που περίμενε έξω από τον καφενέ.

«Για δες πώς τον πάνε», κάγχασε με κακία ο Χαλήλ.

«Βουρ!», πρόσταξε τ' αφεντικό τον αραμπατζή, κι εκείνος χτύπησε με το μαστίγιο τ' άλογα. Άφησαν την προκυμαία κι ανηφόρισαν προς την Άνω Πόλη, όπου σκαρφάλωνε ο τουρκομαχαλάς νοτιοανατολικά.

Πέρασαν τον στρατώνα, τον Κισλά, την Οβραϊκή με τα κλειστά μπεντεστένια εκείνη την ώρα, κι ανέβαιναν τις πλαγιές του Πάγου. Βασίλευε, κι ο ήλιος χρωμάτιζε με σκούρα, μαβιά στεφάνια τα ερείπια του κάστρου στην κορυφή.

Ένας χαρατζίμπασης που μάζευε φόρους και δοσίματα, έξω από μια Πορτάρρα, σφυρίζοντας μέσα απ' τα δόντια του είπε: «Σελάμ αλέκουμ!»³. «Αλέ...κουμ σελάμ!», αντιχαιρέτησε κι ο Μεμέταλης και του πέταξε ένα γερό μπαξίσι.

Το αεράκι που φύσαγε του ξεθόλωσε το μυαλό. Με τον καλπασμό πάνω στα καλντερίμια, τάκα-τούκα-τάκα-τούκα, του 'ρθε κάτι σα νάρκη, κι άρχισε να ξετυλίγεται η ζωή του. Κι ο καροτσιέρης δεν σταμάταγε τις καμουτσιές στη ράχη των αλόγων και τα πέταλά τους βροντολογούσαν.

2

Η Αίνος. Ταξιδευτές

ΔΙΠΛΑ ΣΤΙΣ ΕΚΒΟΛΕΣ ΤΟΥ ΕΒΡΟΥ, ΣΤΗΝ ΑΙΝΟ ΕΙΧΕ ΓΕΝ-
νηθεί – πάν’ δεκαεφτά χρόνια. Εκεί, που απ’ τα
χρόνια του Ορφέα έψελναν ύμνους οι τραγουδιά-
νοι για τη Θράκη. Αίνος! Χτισμένη πάνω σε τέσ-
σερις λόφους, καρaboκύρισα, που τα πλεούμενά
της ταξίδευαν από τη Μαύρη Θάλασσα κι από την
Οδησσό μέχρι την Αλεξάνδρεια και τη Χάιφα στη
Μεσόγειο. Οι κάσες των καπεταναίων γιόμιζαν
χρυσάφι με το αλισβερίσι που είχαν με τις πολι-

τείες της Ρωμυλίας, όπου έφταναν με το πλωτό ποτάμι, τον Έβρο. Με τις κόφες κουβαλάγανε τις λίρες οι λίγοι – οι πολλοί, όπως πάντα, μεροδούλι-μεροφαί. Στην πολιτεία εκείνη μεγάλωσε ο Θανασός, μα απόμεινε ορφανός, γιατί ο πατέρας του, ο Κωνσταντής, πνίγηκε σ' ένα ταξίδι του, αφήνοντας τη μάνα του χήρα με τρία παιδιά. Η μάνα του, η Κρυσταλένια, δούλευε όπου έβρισκε, στ' αμπέλια, στους νερόμυλους, στις αλυκές. Τουζ-γχιολού έλεγαν τη λίμνη, όπου σωριάζανε βουνό τ' αλάτι κάθε Αύγουστο, όταν ξεραινόταν η λιμνοθάλασσα. Η μεγάλη του αδελφή, η Βγενιώ, μάζευε βδέλλες από τη λίμνη – το 'χαν για γιατρικό. Βάζοντάς τες πάνω στις πληγές, βύζαιναν το άρρωστο αίμα.

«Ελάτε!», φώναζαν οι γυρολόγοι, «ελάτε αβδέλλες για γιαρά και για ταμπλά, για πληγές και για αρρώστιες βαριές».

Η μικρή αδελφή του πάλι, η Ταρσή, πάστωνε καπνιστούς κέφαλους, τους λυκουρίνους, που ήταν ονομαστοί στην περιοχή με τ' όνομα νίτικα ή αινίτικα. Κι οι δυο αδελφίτσες του, όπως τις έλεγαν, τα βράδια κένταγαν χρυσοκέντητα και μεταξωτά εργόχειρα, κελίφια, τσεβρέδες. Κι

αυτός δεν είχε πατήσει τα δεκατέσσερα, όταν μπάγκαρε στα καράβια ναυτόπαιδο μαζί με τον συντοπίπτη του, τον Αναστάση, που ήταν και πιο θαρραλέος. Κλαίγαν η μάνα κι οι αδελφές του σαν τον ξεπροβόδιζαν:

«Μ' άδεια δισάκια πηγαίντε, με γιομάτα να 'ρτε. Στην ευχή του Θεγού. Χώμα να πιάντε, μάλαμα να γίνεται...».

Και μια καλή γειτόνισσα, η άμνια – Βδοκιά, που τους παραστεκόταν, τις παρηγορούσε:

«Άφστε τα, μαρή, τα μουσουμπέτκα»⁴, έλεγε. «Ας βγάλουν με τον ιδρω τους, μπάρεμ⁵, το κατιτί τους και ο Θγιος έν' ο ίδιος και στις θάλασσες».

Στην αρχή, εργάζονταν σε ρωμαίικα καΐκια, πιάναν τα κοντινά νησιά, Ίμβρο, Τένεδο, Λήμνο, μεταφέροντας σάρια, σύκα, παστά φάρια, κρασί, τουλούμια με φαγώσιμα, βελανίδια. Χρόνος δεν πέρασε κι ο Αναστάσης, που 'χε ταμάχι⁶ κι ήθελε να καζαντίσει πολλά, έπιασε δουλειά σε μια τουρκική μπομπάρδα που κατέβαινε απ' τα μαυροθαλασσίτικα μπογάζια⁷ ως του Τσανάκ-Καλέ⁸ τα στενά, κι από κει στην Άσπρη Θάλασσα του Αιγαίου. Στο άλμπουρό του κυμάτιζαν τα

μισοφέγγαρα κι έδεναν σ' όποιο λιμάνι ήθελαν, όχι σαν την παλιοκαϊιάσα του Μαθιού ή του κιορ-Αστακού, που παντού τούς γύρευαν μπαξίσιια.

Έτσι απαλόκαρδος που ήταν, τον τράβηξε ο Αναστάσης κι αυτόν μαζί του, στη δούλεψη του Μεμέταλη. Αυτόν τον έβαλαν μάγειρα, τον άλλον τον άφησαν μούτσο. Ο καπετάνιος τον Θανασό τον ξεχώριζε, έτσι που ήταν σβέλτος και λιγομίλητος, μες στο τσούρμο εκείνο με τους Τουρκόφωνους της Θράκης, τους Γκαγκαβούζηδες και το τουρκομάνι. Μετά κάνα χρόνο, ο Αναστάς, όπως τον φώναζαν πια, θέλησε να φύγει κι ο καπετάνιος του 'δωκε τα εργατικά του. Μα τον Ατανάς, όπως τον έλεγαν, δεν τον πλήρωνε, γιατί φοβόταν μην χάσει τέτοιο δουλευτάρη, και τον έταζε πολλά, σα φτάσουνε στη Σμύρνη. Κι έβαλε σχέδιο στο μυαλό του, που θα 'δινε χαρά μεγάλη στη γυναίκα του την Αϊσέ, που έλιωνε απ' το μαράζι, γιατί μωρό στην αγκαλιά της δεν βύζαξε και δεν ανάστησε παιδί.

«Εμ' φτωχές οι δούλες μου», παραπονιόταν, «εμ' παιδιά πολλά έχουν, κι εμένα στα κρυφά με περιγελάν σαν στείρα. Τι να τα κάνω τα μπερεκέτια, κι όλα μου τα πλούτη», έλεγε, βλέποντας